

Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

УДК 342.1

Середюк Вікторія Володимирівна

*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Serediuk Viktoriia

*PhD in Laws, Associate Professor of the
Department of Theory and History of Law and State
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ORCID: 0000-0001-6456-8701

Богдан Ольга Василівна

*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Bogdan Olga

*PhD in Laws, Associate Professor of the
Department of Theory and History of Law and State
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ORCID: 0000-0002-8090-846X

НОРМАТИВНІСТЬ ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТЕОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

NORMATIVITY OF LAW IN MODERN UKRAINIAN LEGAL THEORY AND PHILOSOPHY

*Анотація. Вступ. У статті досліджується проблема
нормативності права як ключового філософсько-теоретичного поняття,*

що має вирішальне значення для розуміння природи права, його зобов'язальності та легітимності позитивного права. Авторки вказують на суттєві відмінності у розумінні нормативності в українській теорії та філософії права, що спричиняє методологічну неузгодженість у межах вітчизняної правової науки. Мета статті полягає у дослідженні того, як розуміється нормативність права в сучасній українській системі знань про право. Матеріалами дослідження є праці вітчизняних авторів, науково-практичні дослідження яких присвячені питанню нормативності права. Для досягнення цієї мети використано методи: історичний, аналізу, синтезу, дедукції, порівняльно-правовий підхід, герменевтичний. Результати. У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що у межах вітчизняної теорії права нормативність права здебільшого ототожнюється з такими характеристиками, як загальність, неперсоніфікованість і повторюваність правових норм, які фактично є іншими окремими властивостями норм права. Натомість не враховується, що нормативність права становить обґрунтовувальну силу права. Водночас в українській філософії права нормативність розглядається як здатність права зобов'язувати, як джерело підстав для дії. Така методологічна невідповідність між теорією та філософією права призводить до концептуальної плутанини в українському правознавстві та унеможлиблює вироблення цілісного бачення природи права, його зобов'язальності та легітимності. Дослідження показало, що сучасна українська філософія права значною мірою інтегрує підходи західноєвропейської філософсько-правової традиції, тоді як теоретико-правові роботи часто залишаються поза цим дискурсом або сприймають його фрагментарно. Пропозиції. Перспективи досліджень проблеми нормативності пов'язані з подальшою євроінтеграцією нашої держави та провадженням спільних міжнародних досліджень в галузі права. Особливої уваги потребують також прикладні аспекти дослідження

нормативності права такі, як її вплив на взаємодію людей із позитивним правом та врахування законодавцем обґрунтування нормативності у процесі прийняття правових норм.

Ключові слова: нормативність права, філософія права, теорія права, зобов'язальність, обов'язковість, легітимність права.

Summary. *Introduction.* This article explores the problem of the normativity of law as a key philosophical and theoretical concept that plays a decisive role in understanding the nature of law, its binding force, and the legitimacy of positive law. The authors emphasize the significant differences in the understanding of normativity within modern Ukrainian legal theory and philosophy of law, which leads to methodological inconsistency in the national legal science. *Purpose.* The aim of the article is to examine how the normativity of law is understood in the current Ukrainian system of legal knowledge. *Materials and Methods.* The research is based on the works of Ukrainian scholars whose academic and practical studies address the issue of legal normativity. To achieve the stated objective, the following methods were applied: historical, analytical, synthetic, deductive, comparative-legal, and hermeneutic. *Results.* The study reveals that in Ukrainian legal theory, normativity is often identified with such features of legal norms as generality, impersonality, and repeatability – characteristics that, in fact, represent other properties of legal norms. At the same time, the concept of normativity as the justificatory force of law is largely overlooked. In contrast, Ukrainian philosophy of law interprets normativity as the law's capacity to bind, serving as a source of reasons for action. This methodological divergence between legal theory and legal philosophy causes conceptual confusion in Ukrainian jurisprudence and impedes the development of a coherent understanding of the nature, binding character, and legitimacy of law. The research demonstrates that contemporary Ukrainian philosophy of law significantly integrates

approaches from the Western European legal-philosophical tradition, whereas legal theory often remains detached from that discourse or incorporates it only fragmentarily. Discussion. Future research on the problem of normativity should be aligned with Ukraine's European integration processes and involve international scholarly collaboration in the field of law. Particular attention should be paid to the practical aspects of legal normativity, such as its effect on the interaction of individuals with positive law and the consideration by legislators of the justificatory foundations of normativity in the law-making process.

Key words: *normativity of law, philosophy of law, theory of law, binding force, obligation, legitimacy of law.*

Постановка проблеми. Проблема нормативності права є ключовою для сучасної науки про право. В західноєвропейській правовій традиції вона постає як питання про джерело та природу зобов'язальної сили правових норм, тобто чому і на яких підставах право має обов'язкову силу, яку слід визнавати й якій слід підкорятися. Незважаючи на те, що нормативність права є філософсько-теоретичною категорією, вона має безпосередній вплив на правотворення, правозастосування та легітимацію чинного законодавства, а відтак – і на правову свідомість громадян та прийняття правових і ефективних законів.

Глобалізація, воєнні конфлікти, міграція, зростання плюралізму цінностей загострюють потребу у чіткому розумінні й концептуалізації нормативної сили права в міжкультурному й міждисциплінарному вимірах. У світлі зростаючої складності нормативних порядків та викликів до легітимності закону, ця проблема набуває нової актуальності.

В українському правознавстві спостерігається значна теоретична невизначеність у розумінні нормативності права: вона ототожнюється із загальністю, повторюваністю чи неперсоніфікованістю правових норм.

Таке розуміння цього поняття не узгоджується з філософсько-правовим розумінням нормативності права як підстави для дії, зокрема в контексті розрізнення між «є» та «повинно бути» (дескриптивного і прескриптивного). Отже, постає проблема методологічної розірваності між теорією права та філософією права в українській науковій спільноті, яка унеможливорює релевантне розуміння нормативної сили права.

Загалом, дослідження нормативності як засадничого поняття юриспруденції дозволяє звернути увагу не на те, чим є норма, а чому вона є обов'язковою і має значення для індивіда. Це, у свою чергу, є передумовою для концептуального оновлення правової доктрини, розбудови правової освіти на засаді людських цінностей та формування відповідальної правової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом досліджень проблеми нормативності права як у філософсько-правовій, так і у загальнотеоретичній літературі недостатньо. Переважно вони є несистемними та неконцептуальними. В українській правовій науці проблему нормативності розглядають, зокрема, Л. Заморська [1], М. Козюбра [2], С. Максимов [3; 4], С. Погребняк [5], П. Рабінович [6], С. Сливка [7], О. Стовба [8] та ін. Значну увагу приділено критиці позитивістського зведення нормативності до державного примусу. Окремі автори (Р. Кабальський, О. Шевчик) намагаються інтегрувати різні підходи – від психологічного до ціннісно-рефлексивного, але не маючи чіткої методологічної основи, приходять до дискусійних результатів [9].

Невирішеною залишається проблема змістовного наповнення категорії нормативності в межах української теорії права. Здебільшого вона зводиться до таких властивостей, як загальність норм чи їх багаторазова реалізація, що не охоплює її сутнісного аспекту – здатності надавати підстави для обов'язку відповідної поведінки.

Мета статті – дослідити як розуміється нормативність права в сучасній українській системі знань про право.

Завдання статті полягають в наступному:

- розкрити зміст проблеми нормативності права та історію її виникнення,
- проаналізувати та співвіднести розуміння нормативності права у вітчизняній теорії та філософії права.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема нормативності права. В період домінування в культурі міфологічного та релігійного світоглядів святість правил, законів, права не викликала сумнівів, оскільки вони знаходили своє обґрунтування та черпали силу в божественному праві або Божій волі. Тому вважається, що проблема нормативності права постала в Новий Час у зв'язку з розвитком природничих досліджень, секуляризації науки та політичного життя від релігії, утвердженням свободи совісті та віросповідання.

Однак, якщо емпіричними методами можливо дослідити явища природи – зафіксувати, описати певні факти, то за їх допомогою ми не можемо показати чому нормативні висловлювання мають на нас вплив. З відокремленням наукового знання від релігійного зникла легітимація нормативності права через божественну складову, а з відокремленням наукового знання від метафізики було зруйновано метафізичне логічне обґрунтування самого права. Тому в соціологічних та юридичних наукових школах виникли різні підходи до з'ясування обов'язкової сили права, джерела якої зводили до біологічної природи людини, духовно-етичної складової, логічних конструкцій тощо.

Нормативність як властивість явища означає те, що воно надає підстави для вчинення чогось [10]. Тобто мається на увазі, що норма, яка приписує належну поведінку, вимагає, зобов'язує або забороняє, сама повинна містити в собі щось або володіти чимось таким, що надає їй

підстави приписувати, вимагати, зобов'язувати. Вона повинна в своїй природі, своїй сутності мати щось таке, що легітимує її вимогу.

Нормативність права у сучасній філософії права розглядається як його відношення до дійсності та її складових (передусім маються на увазі поведінка, вчинки, дії та бездіяльність, але також юридичні факти у вигляді подій та правові стани) у вигляді оцінки та вимоги [11, с. 164]. Нормативність – це те, завдяки чому право має значущість, силу впливу на людину [12]. Це означає, що право, встановлюючи певний обов'язок, заборону, дозвіл чи вимогу щодо поведінки людини, завжди імплікує в собі оцінку на предмет відповідності такої поведінки праву. Ба більше, щодо юридичних фактів, наприклад набуття громадянства чи факту народження, право встановлює низку наслідків, які є значущими та вимагає їх визнання спільнотою (державою, міжнародним співтовариством тощо).

Така особливість права (хоча вона властива й іншим нормативним порядкам, наприклад, моралі та релігії) ґрунтується на розрізненні описових (дескриптивних) та приписових (прескриптивних) суджень. Описові судження полягають в описі явищ дійсності, якими вони є, або, принаймні здаються спостерігачеві. Це описи тих подій, явищ, фактів, які ми спостерігаємо, переживаємо, досліджуємо тощо. Наприклад, «стіна – біла», «іде дощ», «сьогодні – 10 жовтня». Прескриптивні судження не містять опису того, що існує або відбувається, вони становлять припис для елементів дійсності, якими вони повинні бути та яким чином повинні себе поводити. Це, наприклад, судження «всі повинні платити податки», «діти повинні поважати старших» тощо. Суть прескриптивних суджень полягає у викладенні вимоги, вказівки щодо того, як повинно (як належить) бути.

Тобто проблема нормативності – це питання про приписування щодо дійсності певного юридичного значення і у зв'язку з цим, питання про те, чому це приписуване юридичне значення має сенс, силу, значущість,

легітимність для суб'єкта та щодо дійсності. Ця проблема постала у зв'язку з методологічним принципом пізнання, відомим як «гільйотина» або «провалля» Г'юма. Цей принцип полягає в тому, що між прескриптивними та дескриптивними судженнями, тобто між висловлюваннями про належне та висловлюваннями про суще (буття) немає необхідного логічного зв'язку або переходу. Те, що повинно бути (як того вимагає норма) не обов'язково є. А з того логічно не слідує, що так і повинно бути. От чому, власне, і постає проблема нормативності права, питання про те, «чому «повинне» має значення для дійсності (сущого, буття)?»

Зафіксувавши відмінність між цими видами суджень, Д. Г'юм [13, с.420] зауважив, що іноді ми можемо їх плутати, якщо не помічаємо модальних дієслів «повинно» або «не повинно», що вказують на повинність у прескриптивних висловлюваннях, або дієслів «є» і «не є», що вказують на опис речей та явищ.

Як помітно, нормативність права ґрунтується на його властивості вимагати від людини певної поведінки, а також оцінювати цю поведінку. Або також надавати фактам дійсності юридичного значення, тобто створювати такий правовий статус, який виникає у осіб у зв'язку з юридичним значенням фактів дійсності. Такого юридичного значення дійсність не має сама по собі і лише на підставі повиннісного (нормативного) характеру норми права дійсність набуває такого юридичного значення. Основною категорією, з якою пов'язана нормативність права є категорія «повинності» або «належності». В континентальній правовій традиції для цього використовується німецький термін «Sollen», і є ключовим як для позитивістського, так і непозитивістського розкриття нормативності права.

Як зауважує Б. Бікс, будь-яка теорія, яка пояснює природу права, має ставити в центр уваги нормативний характер права [12]. Поняття

нормативності залишається відкритим для дискусії. Його складність полягає в тому, що воно водночас означає як «обов'язковість», так і «надання підстав для дії», і саме спосіб розуміння цієї подвійності значною мірою визначає підходи різних філософських шкіл до права.

Історичні витоки проблеми нормативності. Осмислення феномену нормативності має глибокі філософські корені, що сягають ще античної традиції. Так, у філософії Платона нормативний вимір мислиться через Ідею Блага, яка є абсолютним критерієм для людських дій і має телеологічний характер. Аристотель, на відміну від Платона, розумів нормативність у категоріях внутрішньої гармонії між розумом і бажаннями, що ґрунтується на природі людини як розумної та соціальної істоти [14, с. 20]. В середньовічному християнському мисленні, зокрема в працях Фоми Аквінського, нормативність була інтерпретована через концепт вічного Божого Закону. У «*Summa Theologiae*» він зазначає, що вся природа діє згідно з Божим провидінням. Розумні створіння підпорядковуються цьому закону, оскільки здатні досягнути Божу волю, що виводить моральність із онтологічної структури світобудови [16].

Тобто нормативність вимог закону, правила, норми для середньовічного мислення є частиною людської природи та всесвіту на підставі Божого задуму. Якщо інтерпретувати цю тезу не в релігійному контексті, то нормативний порядок та нормативність світу, тобто його влаштування відповідно до певних правил, встановлені певною ідеальною сутністю.

Проте із занепадом класичного світогляду в епоху Відродження почалося критичне переосмислення ідеї нормативності. Був відкинутий один із фундаментальних принципів античної філософії, а саме уявлення про раціональну структуру всесвіту (логос), де моральні норми та природні закони мали однаковий онтологічний статус. Так само була підважена телеологічна парадигма, згідно з якою кожна річ (від фізичних

тіл до моральної поведінки людини) має притаманну їй розумну (божественну) мету.

Так, Мішель де Монтень у своїх «Пробах» [16, с. 653-654] ставить під сумнів трансцендентні джерела нормативності. Він стверджує, що закони створюються не як вираження вищої справедливості, а як продукт людської марнославної влади, часто позбавлений морального авторитету. Він запитував, яким чином правові норми можуть зобов'язувати, якщо вони виникають із соціальних практик, що мають випадковий характер. Його відповідь – це своєрідна епістемологічна стратегія «фіктивного ігнорування» джерел нормативності: діяти так, ніби соціальне походження норм не має значення для їхньої обов'язковості [17].

На нашу думку, М. Монтень закладає важливе епістемологічне зрушення: нормативні приписи не мають привілею лише тому, що вони існують – їх авторитет потребує обґрунтування.

Зародження сучасної науки в період Нового часу лише підсилило розрив між фактичним і нормативним. Проте, наука, зосереджена на математичних моделях та експериментальній перевірці, виявилася нездатною дати відповідь на моральні питання. У цьому контексті з'явилася теза про поділ реальності на два аспекти: світ фактів і світ норм. Д. Г'юм звернув увагу на відсутність логічного переходу від тверджень про те, що «є», до тверджень про те, що «має бути». Цю ідею розвинув І. Кант, який чітко розділив сферу теоретичного (природознавчого) і практичного (морального) розуму, що стало основою для подальшого методологічного розмежування матеріалістичної науки та сфери духовно-ціннісного в Новий час.

Цей підхід створив підґрунтя для формування правового позитивізму XIX–XX століть, зокрема в теоріях Кельзена та Гарта. Вони запропонували моделі пояснення нормативності, які не залежать від моральних чи метафізичних засад. Позитивістські школи запропонували

свої відповіді щодо джерел нормативності позитивного права, проте їх виявилось недостатньо як ґносеологічно, так і з боку цінностей громадянського суспільства.

У межах некласичних та постнекласичних філософсько-правових підходів, що склалися із середини ХХ сторіччя, розуміння нормативності суттєво відрізняється від класичних концепцій. Замість пошуку абсолютних чи об'єктивних джерел обов'язковості права, ці підходи зміщують акцент на інтерпретацію, комунікацію, досвід і дискурс. У кожному з підходів поняття нормативності права набуває нових вимірів: від діалогу і розуміння (герменевтика), через критику і емансипацію (критична теорія), через свідомість і життєвий світ (феноменологія), до дискурсу і множинності істин (постструктуралізм, постмодернізм).

Внаслідок історичного розвитку філософсько-правових знань на сьогодні сформувалася низка правових шкіл, кожна з яких в межах власної методології по своєму розв'язує проблему нормативності права.

Нормативність права у сучасній вітчизняній теорії та філософії права. В сучасній українській системі юридичних знань, зважаючи на представлення теоретичного знання про право в теорії та філософії права, нормативність права в цих дисциплінах визначається по-різному. Видається, що в роботах з теорії права втрачено зв'язок з європейською правовою традицією, що призвело до розриву з методологічним обґрунтуванням нормативності права, втрати розуміння природи та сутності нормативності та її проблемності в правовій реальності сучасності. Так, наприклад, у вітчизняній теорії права за одним з підходів зміст поняття нормативності права розкривається через відображення та закріплення норм права в актах держави, при цьому має враховуватися, що законодавство відповідає потребам громадян і суспільства в цілому, правовим цінностям; своєчасно оновлюватися та не догматизуватися [2, с.36].

На думку С. Погребняка розуміння нормативності пов'язане з тим, що норми права стосуються неодиначних життєвих ситуацій, найбільш поширених, неодноразово повторюваних, типових та позитивно оцінюваних дії суб'єктів права. Нормативність за цим підходом безпосередньо пов'язують не зі статтею нормативно-правового акту, а із самою нормою права, яка повинна сприйматися та визнаватися суб'єктами права як правильна та справедлива [2, с. 126], корисна. Тільки за такого визнання і «переживання» суб'єктами права та свідомої готовності підкорятися нормі права, вона вважатиметься обов'язковою, а, отже, за цією логікою, володітиме нормативністю. Оскільки без цього «жоден державний примус не здатний забезпечити обов'язковість» норми права [2, с. 127].

У свою чергу С. Рабінович зазначає, що «нормативність формується шляхом повторювальності соціальних відносин, заснованих на еквівалентності обміну діяльністю, яка відображається у взаємних правах та обов'язках учасників соціального спілкування. Втім, обов'язковою ознакою цієї нормативності є те, що вона зачіпає й усіх інших (кожного), формується й здійснюється у публічній площині, а тому підлягає гарантуванню з боку інститутів державної влади.» [6, с. 56].

Подібним чином нормативність визначає і харківська школа теорії права, яка нормативний характер права пояснює через специфіку його складових – норм права та принципів права. Під нормативністю розуміється те, що норми та принципи права мають загальний характер, що виявляється в їх неперсоніфікованості та невичерпності. Неперсоніфікованість, тобто відсутність вказівки на конкретного адресата, дозволяє нормам і принципам адресуватися не одній якійсь особі, а відразу багатьом, поіменно непереліченим. Невичерпність норм і принципів означає можливість їх багаторазової реалізації [18, с. 92; 5, с. 168].

Ще один підхід у вітчизняній доктрині представлений Р. Кабальським та Р. Шевчиком. На думку, авторів «нормативність – це рефлексивне поєднання загальнообов'язкових та значущих правил, які визначаються належним елементом норми (або іншим носієм) через її інтегровану цінність. Нормативність як інтегральна властивість права досягається як шляхом національного чи міжнародного визнання певної цінності чи норми, так і шляхом надання нормі імперативного статусу державними інституціями, такими як парламент, уряд, суди тощо» [9]. Автори статті, видається, викладають своє розуміння нормативності права в результаті певної філософсько-правової рефлексії. Але, критикуючи західну традицію філософії права з її розрізненням буття та належного, вони здійснили спробу «зняти» проблему провалля Г'юма, еkleктично поєднавши різні методології соціологічно, реалістичну, ідеалістичну та психологічну. На нашу думку, такий підхід породжує низку уточнювальних питань та потребує більш детального методологічного обґрунтування.

На думку Л. Заморської, нормативність – це рефлексивне поєднання загальнообов'язковості та загальнозначущості, що ґрунтується на елементі належності, закладеному у нормі через її ціннісну основу. Правова нормативність є специфічним видом соціальної нормативності, який має якісні відмінності, що впливають із особливостей права як соціального феномена. Саме ці відмінності визначають правовий характер нормативності, відокремлюючи її від культурно-ідеологічних категорій [1, с. 28-37].

Таким чином у сучасній вітчизняній теорії права нормативність здебільшого розкривається як властивість права, що полягає у здатності регулювати широке коло суспільних відносин, надаючи загальні правила поведінки, які не прив'язані до конкретних осіб та обставин та неодноразово реалізуються суб'єктами права. З огляду на спосіб такого

розкриття поняття нормативності, очевидно, що по суті йдеться про іншу суттєву ознаку права – його загальність. А ототожнення загальності та нормативності є некоректним.

Більше того, представлене в теорії права розуміння нормативності як способу легітимації позитивного права у вигляді його психологічного сприйняття та оцінки індивідом із суб'єктивних переконань щодо його «значущості, корисності, справедливості» викликає багато методологічних запитань. Особливо зважаючи на те, що сам концепт «нормативності», що існує у філософії права, враховуючи його кантівське походження, тяжіє до об'єктивності, а не суб'єктивності, як і феномен права в цілому.

Підсумовуючи, можна зазначити, що в українській теорії права нормативність розкривають через поняття норми та принципу права, їх загальнообов'язковості, повторюваності використання, неперсоніфікованості. Тобто, науковці пов'язують поняття нормативності права з поняттям норми права.

Натомість в українській філософії права нормативність права визначають в дусі західноєвропейської правової традиції, на відміну від українських теоретиків права. При цьому, враховується той факт, що нормативність не є виключною рисою лише права, а характерна і для інших соціальних практик (систем соціального регулювання, нормативних систем), таких як мораль, релігія тощо [3, с. 22].

На думку С. Сливки, нормативність права є проблемою в українській юриспруденції, оскільки позитивістське (через примус державни) обґрунтування обов'язковості норми права не завжди успішне і не завжди відповідає змісту права [7, с. 12].

Харківська школа філософії права розглядає нормативність як сутнісну проблему права, що дозволяє відповісти на питання «що є право». Проблема нормативності виступає як питання про нормативну (зобов'язуючу) силу права, чи питання про те, чому людина повинна

підкорятися праву (завдання, у межах якого визначається співвідношення права і влади. З огляду на спільність поглядів у розумінні поняття нормативності права із європейською філософією права, українські філософи-правники також дотримуються думки, що джерело нормативності в різних правових школах обґрунтовується по різному: соціальному факті, природі людини, психіці людини, логічній конструкції, державному примусі.

Так, наприклад, нормативну силу права юридичний позитивізм бачить у волі законодавця, що забезпечується загрозою застосування державного примусу. Однак феномен підпорядкування закону («чому я мушу підкорятися праву?») може бути пояснений не тільки страхом перед санкцією, а й повагою до закону як такого.

В природно-правовій школі нормативність права, наприклад за Кантом, виходить із розумної природи самої людини. Оскільки людина, яка не потребує зовнішньої опіки при здійсненні ціннісного і нормативного вибору, є господарем сама собі, сама здатна усвідомити вимоги правопорядку як вимоги розуму, підкорити їм свої безпосередні бажання та мотиви. Таким чином. Державний примус існує як зовнішній по відношенню до людини фактор у випадках слабкості її волі, але воля та авторитет законодавця не підмінює здатність людини мислити та вчиняти розумно з повагою до людської гідності. Тому не авторитет держави, а розумна природа людини є обґрунтуванням значущості права [19].

С. Максимов в контексті співвідношення філософії та права, розглядає нормативність загалом як критерій правильності, обґрунтованості певної дії та її оцінки щодо цього критерію (наприклад, міркування або поведінки). А нормативність права як питання про те, «чому я повинен підкорятися праву?» та питання про цінності, що становлять правовий обов'язок [4, с.12,17].

Український філософ права О. Стовба переосмислює нормативність права з позицій неокласики. Він враховує той факт, що в межах класичної юридичної науки нормативність права є певною якістю норм, джерело якої знаходиться в державній владі, у волі правлячого класу або в компетенції законодавця. Беручи за основу своєї методології роботи П. Рікьора, М. Гайдеггера та В. Майгофера, О. Стовба обґрунтовує темпоральну онтологію права і під правом розуміє не певну сутність – правові норми, правові відносини, правові особи тощо, а особливий модус Буття подібної сутності. Тому він не говорить про нормативність як атрибут чи якість сутності права, а про сутнісне значення самої нормативності. Тобто нормативність розглядається як сутність права, завдяки якій елемент дійсності отримує свій правовий статус [8].

Отже, нормативність права в українській філософсько-правовій традиції – це сутнісна властивість права, яка виражає внутрішню силу права зобов'язувати до дії, і має різне обґрунтування свого джерела у межах різних філософсько-правових шкіл (як через авторитет закону, так і через соціальний факт, раціональну природу людини, логіку чи державний примус). Помітно, що розуміння нормативності права не як загальнообов'язковості, повторюваності, неединичності норм права, а як зобов'язальної сили (підстави) самого права, зближує український філософсько-правовий підхід із західноєвропейською правовою традицією.

На нашу думку, для української юридичної науки віддаленість теорії права від філософії права та оперування значеннями, які невластиві тим поняттям, які обґрунтовані в межах філософсько-правових шкіл, становить проблему. З точки зору методології науки це веде до підміни поняття нормативності в українській теорії права іншими властивостями права і як наслідок до плутанини та прогалин в дослідженні права.

Висновки. У ході дослідження ми з'ясували, що поняття нормативності посідає центральне місце в теорії та філософії права, однак у межах сучасної української правової науки воно не має єдиного, концептуально узгодженого змісту. У межах вітчизняної теорії права нормативність права здебільшого ототожнюється з такими характеристиками, як загальність, неперсоніфікованість і повторюваність правових норм, які фактично є іншими окремими властивостями норм права. Натомість не враховується, що нормативність права становить зобов'язальну силу права. Водночас в українській філософії права нормативність розглядається як здатність права зобов'язувати, як джерело підстав для дії, на підставі розрізнення буття (сущого) та належного (повиннісного). Така методологічна невідповідність між теорією та філософією права призводить до концептуальної плутанини в українському правознавстві та унеможлиблює вироблення цілісного бачення природи права, його зобов'язальності та легітимності.

Дослідження показало, що сучасна українська філософія права значною мірою інтегрує підходи західноєвропейської філософсько-правової традиції, тоді як теоретико-правові роботи часто залишаються поза цим дискурсом або сприймають його фрагментарно. Це свідчить про потребу глибшої міждисциплінарної взаємодії та розширення методологічних засад теорії права в Україні.

Перспективи досліджень проблеми нормативності пов'язані з подальшою євроінтеграцією нашої держави та провадженням спільних міжнародних досліджень в галузі права. Необхідним є дослідження праць зарубіжних вчених представників різних правових шкіл західноєвропейської правової традиції для поглиблення розуміння питання нормативності права. Це зумовлює необхідність філософсько-правового переосмислення нормативності як ключової властивості права, формуванням понятійно-категоріальної бази та інтеграцією філософських

уявлень про зобов'язальну силу права в загальнотеоретичну юридичну доктрину. Особливої уваги потребують також прикладні аспекти дослідження нормативності права такі, як її вплив на взаємодію людей із позитивним правом та врахування законодавцем обґрунтування нормативності у процесі прийняття правових норм заради втілення у них гуманістичних цінностей, дотримання прав людини та досягнення їх ефективності.

Література

1. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальна цінність. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. Вип. 45. С. 28–37.
2. Загальна теорія права : підруч. / за ред. М. І. Козюбри. К. : ВаіТЕ, 2015. 356 с.
3. Максимов С. І. Спір про природу права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 2. С.17-34. DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242827>.
4. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації : вибр. праці : статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2010). Харків : Право, 2010. 336 с.
5. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 164–169.
6. Рабінович П. М. Філософія права : навч. посіб. у 5-ти ч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2013. Ч. 1–2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. 232 с.
7. Сливка С. С. Проблеми філософії права : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 192 с.

8. Stovba O. V. The Normativity of Law: Legal-Philosophical Reasoning. Social and Legal Studies. 2018. Vol. 1, No. 1. P. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2018-1-11-16>.

9. Kabalskyi R., Shevchyk O. Does Normativity Contribute to the Effective Protection of Rights? Reflections on the Concept of Normativity in the Modern Ukrainian Doctrine of Law. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. Vol. 3(11). P. 155–169. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-n000081>.

10. Boghossian P. Rules, Norms and Principles: A Conceptual Framework. In: Problems of Normativity, Rules and Rule-Following. Springer International Publishing, n.d. P. 3–11. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-09375-8_1.

11. Радбрух Г. Філософія права / пер. з нім. Є. Причепій, В. Приходько. Київ : ТанDEM, 2006. 224 с.

12. Bix B. Rules and Normativity in Law. In: Problems of Normativity, Rules and Rule-Following. Springer, 2015. P. 125–146. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-09375-8_10.

13. Г'юм Д. Трактат про людську природу : спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі / пер. з англ. П. Насада ; за ред. і передм. Е. К. Мосснера. Київ : Всесвіт, 2003. 552 с.

14. Brożek B. Rule-following from Imitation to the Normative Mind. Kraków : Copernicus Center Press, 2013. 234 p.

15. Aquinas T. Summa Theologica / transl. by Fathers of the English Dominican Province. Online edition. 2008. URL: <http://www.newadvent.org/summa> (дата звернення: 31.07.2025).

16. Montaigne M. The Complete Essays. London : Penguin, 1991. P. 653–654.

17. Delacroix S. Legal Norms and Normativity. London : Hart Publishing, 2006. 242 p.

18. Теорія держави і права : підруч. / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

19. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.

References

1. Zamorska L. I. Normatyvnist prava yak sotsialna tsinnist. Aktualni problemy polityky: zb. nauk. pr. / redkol.: S. V. Kivalov (holov. red.), L. I. Kormych (zast. holov. red.), Yu. P. Alenin [ta in.] ; MONmolodsport Ukrainy ; NU «OIuA». Odesa: Feniks, 2012. Vyp. 45. S. 28–37.

2. Zahalna teoriia prava: pidruch. / za red. M. I. Koziubry. K.: VaiTE, 2015. 356 s.

3. Maksymov S. I. Spir pro pryrodu prava. Filosofiia prava i zahalna teoriia prava. 2020. № 2. S.17-34. DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242827>

4. Maksymov S. I. Filosofiia prava: suchasni interpretatsii: vybr. pratsi: statti, analit. ohliady, pereklady (2003–2010). Kharkiv: Pravo, 2010. 336 s.

5. Pohrebniak S. Oznaky prava v konteksti suchasnoho pravorozuminnia. Pravo Ukrainy. 2010. № 4. S. 164–169.

6. Rabinovych P. M. Filosofiia prava: navch. posib. u 5-ty ch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. K.: In Yure, 2013. Ch. 1–2: Filosofiia prava yak nauka. Hnoseolohiia prava. 232 s.

7. Slyvka S. S. Problemy filosofii prava: navch. posib. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2015. 192 s.

8. Stovba O. V. The Normativity of Law: Legal-Philosophical Reasoning. Social and Legal Studios. 2018. Vol. 1, No. 1. P. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2018-1-11-16>

9. Kabalskyi R., Shevchyk O. Does Normativity Contribute to the Effective Protection of Rights? Reflections on the Concept of Normativity in the Modern Ukrainian Doctrine of Law. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3(11). P. 155–169. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-n000081>
10. Boghossian P. Rules, Norms and Principles: A Conceptual Framework. In: *Problems of Normativity, Rules and Rule-Following*. Springer International Publishing, n.d. P. 3–11. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-09375-8_1
11. Radbrukh H. *Filosofia prava / per. z nim. Ye. Prychepii, V. Prykhodko*. Kyiv: Tandem, 2006. 224 s.
12. Bix B. Rules and Normativity in Law. In: *Problems of Normativity, Rules and Rule-Following*. Springer, 2015. P. 125–146. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-09375-8_10
13. Hium D. *Traktat pro liudsku pryrodu: sprobа zaprovadzhennia eksperymentalnoho metodu mirkuvan pro obiekty morali / per. z anhl. P. Nasada; za red. i peredm. E. K. Mossnera*. Kyiv: Vsesvit, 2003. 552 s.
14. Brożek B. *Rule-following from Imitation to the Normative Mind*. Kraków: Copernicus Center Press, 2013. 234 p.
15. Aquinas T. *Summa Theologica* / transl. by Fathers of the English Dominican Province. Online edition. 2008. <http://www.newadvent.org/summa>
16. Montaigne M. *The Complete Essays*. London: Penguin, 1991. P. 653–654.
17. Delacroix S. *Legal Norms and Normativity*. London: Hart Publishing, 2006. 242 p.
18. *Teoriia derzhavy i prava: pidruch. / za red. O. V. Petryshyna*. Kharkiv: Pravo, 2014. 368 s.

19. Filosofia prava: pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. / O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. I. Maksymov ta in.; za red. O. H. Danyliana. Kharkiv: Pravo, 2009. 208 s.